

Alkonyi László

Tokaj és magyarságtudat

A nemzeti közösségek erősödésükkel szükségszerűen megteremtik a létezésük szempontjából kiemelt jelentőségű helyeket, tárgyakat. Közülük a legfontosabbak általában szakrális értékűvé emelkednek. Ezek a helyek és tárgyak jellemzően a nemzet genezisét, sikereit vagy a megmaradásért hozott áldozatait testesítik és őrzik meg. Mint a kollektív emlékezet eszközei, a múlt jelenben tartásával segítenek jövőképet, célt, küldetést adni a közösségnek. Általuk nemcsak a nemzetnek és tagjainak a kapcsolata erősödik meg: mivel szakrális erejűvé válnak, a közösséghez tartozás Istenhez emeli közelebb a nemzet tagjait. Az Isten-nemzet-egyén hármásának megjelenése új minőséget visz az ösztartozás-tudatba.

Ez még akkor is igaz, ha a XXI. század embere – „önmegvalósítását” hajszolva – abban találja meg függetlenségének zálogát, hogy fellazítja, felszámolja kapcsolatát minden olyan közösséggel, amely a születéstől a halálig elkísérhetné, vagyis ami kijelölheti helyét a világban. Így iparkodik felelősségét, kötődését felszámolni a nemzettel, az egyházzal, a családdal, a szűk életközösséggel (falu, település) és végső soron saját nemi hovatarozásával. A kötődések lebontásának forradalmi hevülete a rombolás idejére a felszabadulás, az önkiteljesedés örömét adja az egyénnek, így szinte kábítószeres hatása van a kiszakadásnak. A kijózanodás rendszerint csak a romokon következik be: az egyén – az egyéniség – nem tud közösségek nélkül kiteljesedni.

A kötések, a felelőségek, a feladatok sűrűjében található csak meg az építkezésnek az a módja, amely az egyénnek és az őt elismerő közösségnek egyaránt javát szolgálja.

Egy nemzet szempontjából nemcsak vallási hely – templom, szentély, kolostor – lehet szakrális súlyú. Szentté válhat bármely építmény, szobor, emlékmű – s ha azzá vált, segíthet kiemelni a közösség tagjait az identitás feladására ösztönző kényszerpályákból. Ahogy a múlttal – közös eredettel, sikerrel és áldozattal – összefonódó, úgy a jelenből táplálkozó szakralitás is létezik, amelynek kiemelten nagy ereje lehet egy nemzet életében. Az ilyen helyszínek megteremtése és megőrzése a legnehezebb, és talán a legkritkább. Tokaj mint borvidék és kultúrtáj ezt a szerepet hivatott betölteni a magyarságtudatban.

Ha ki kell jelölni a célt, amit az egyes ember – mint valamely nemzet tagja – saját közössége elé állíthat, a politika által legkedveltebb szavak között nehezen találja meg a tökéletest. A népszerű fogalmakat – mint a jólétet és a gazdagságot – nem állíthatjuk nyugodt szívvel célként, hiszen önmagukban nem vezetnek boldogsághoz. Következményük lehet viszont az elkényelmesedés, a szellemi, fizikai vagy demográfiai elgyengülés, a kiüresedés, dekadencia.

A legtöbb, amit kívánhatunk saját közösségünknek, valószínűleg nem lehet más, mint hogy megtalálja, felépítse és megőrizze saját küldetését, létének és fennmaradásának legfőbb okát. Ha ez a küldetés nem hódí-

tás, birodalomépítés, hanem kultúraépítés, semmi sem indokolhatja e közösség gyengítését, az erősödés akadályozását. Valamit jól csinálni, valamit jobban csinálni, mint mások, és ezt fenntartható módon működtetni: ez a lehető legmagasabb szint, amit közösségben élő ember, magyar ember megtapasztalhat és amit közösségként fenntarthat. A cél megfogalmazható, az irány kijelölhető, az érték megnevezhető.

Bár a kizárólag az egyén hasznát követő pénzkereset és az egyénnek és közösségnek egyaránt hasznot hozó munka társadalmi méretekben történő szétválasztása utópisztikusnak tűnő álmok, arról az erősödni kívánó közösségek nem mondhatnak le. Orvos, aki gyógyít és nem csak pénzt keres praxisával, a tanár, aki a tíz év múlva teljes jogú polgárrá váló gyermekért küzd, nem pedig a szülő pillanatnyi örömeztetéséért, a hivatalnok, aki az ügyintézés sikereért hajt, s nem regáléként tekint adminisztrációs státuszára, a kőműves, aki száz évre épít és nem tízre (a sor végtelenségig folytatható), mind-mind olyan hivatás, ami csak akkor életképes, ha a közösség értékeli a csak hosszú távon és közvetve érzékelhető hasznot. A pénzkereset és a munka szétválasztása nemcsak az egyének belső döntése, hanem a közösségé is. Más oldalról nézve úgy is fogalmazhatunk: egy nemzet boldogságának elengedhetetlen feltétele a törekvés, hogy minél több alkotó egyszíntenciát őrizzen meg önnön keretei között. Viszonylag könnyű megjelölni a célt: olyan közösséget kell létrehozunk, amelynek tagjaként érdemes jobbat tenni, könnyebb magasabb minőségű munkát végezni, tágabb tere van teljesebb életet élni, mint más nemzet tagjaként. Olyan közösséget kell

létrehozni, amelynek tagjai kiállnak egymásért, a célokért, a mindezeknek helyet adó országért – neveztessek az akár Magyarországnak, akár Szent István birodalmának, akár Mária országának.

A megvalósítás természetesen rendkívül nehéz. Tokaj valódi szerepe nemzeti tudatunkban mint a jelenből táplálkozó szakralitás, pontosan itt keresendő. Időről időre természetesen jóleső érzés felsorolni, hogy melyik pápa miként illette a Tokajit, hogy melyik történelmi nagyság mennyit fizetett a Tokajért, s hogy melyik költő milyen szépen zengett a Tokajról. Mégis: mindezek csak kellemes vacsorák kvaterkáinak színfoltjaiként töltik be szerepüket. Valójában nem sokat mondanak el és tesznek hozzá önbecsülésünkhöz, nem erősítik összetartozásunkat. Ezek a hivatkozások a jelen nélkül mindössze délibábok, amelyek elhomályosítják önképünket. Tokaj azért különleges a magyar nemzettudat szempontjából, mert nincs még egy kultúra – sem mezőgazdasági, sem ipari –, ami ilyen sok embernek kínálja a jobbat készítő munkát világviszonylatban is megragadható és elismerésre alkalmas módon a magyar nemzet keretein belül. Tokaj minden tudásnak és adottságnak birtokában van ahhoz, hogy küldetését beteljesítse.

Érdemes végiggondolni, milyen ritkaságszámba menő kiváltság ez. Mi, magyarok különleges tánckultúrával rendelkezünk ugyan – ami a miénk, csak ebben a közösségben virágozhatott fel és maradhat életben, ami egyedi és százezrek és milliók művelhetik –, ám ez megélhetést kínáló tevékenységet csak korlátozott számú egyénnek kínál. Más oldalról közelítve: a magyar nemzet keretein belül sok ezren végeznek egyazon típusú

munkát, ami megélhetést, egzisztenciát biztosít: kőművesek, melegburkolók, lakatosok, kertészek, és még sok-sok foglalkozás. Az ő munkájuk azonban – akármilyen magas színvonalon végzik is azt, akármennyire tükrözi is egy társadalom lelki, erkölcsi állapotát – sokkalta inkább kitett a nemzetközi hatékonysági versenynek. Ha a szomszédos román, szlovák vagy szerb kőművesek, melegburkolók, lakatosok hasonló minőségben, precizitással végzik munkájukat, őket fogják munkával ellátni, ha olcsóbban végzik el az adott feladatot. A nemzetközi szinten értelmezhető minőség megteremtése, értékke emelése és működőképessé tétele egészen ritka ajándék. Nem minden nemzetnek adatik meg, hogy ilyen teret kapjon: élvezetes formában megmutatni, hogy a mi földünk, a mi közösségünk mások által nem utánozható alkotómunkát teremt.

Az egyik kulcsmondat Tokaj megértéséhez pontosan itt fogalmazható meg. A különleges természetföldrajzi adottság ugyanis nem azt jelenti, hogy már középszerű munkával nagyszerű terméket tudunk előállítani. Különleges természeti adottság csak különleges társadalmi kultúrával találkozva hozhat létre különleges terméket. A sikeres Tokaj – akár a borról, akár a vidékről beszélünk – tehát elsősorban nem a táj geológiáját, klimatikus adottságait dicséri, hanem azt a társadalmi kultúrát, amely megalkotta, fenntartja és értelmezi termékét, a tokaji bort. A Tokaji tehát egy gyönyörűen palackozott, a világ bármely tájára eljuttatható és örömmel megismerhető össznemzeti sikertörténet – lehet és lehetne. A minőség, amit mi hoztunk létre, ami mi vagyunk – együtt.

Hogy mi mindent zár magába egy palack Tokaji, ami a magyar nemzeti

identitásnak része, egy teljes könyvtárnyi kötetben írható csak le. A borvidék, annak borai, dűlői, épületei és pincéi szinte mindenről képesek vallani, ami a magyarságot mint történelmi sorsközösséget összecementálhatja. Tokaj-Hegyalja és közvetlen környezete mint cseppben a tengert, őrzi a múltat. Itt van a Bodroghköz, ahol a honfoglalók vélhetően először tartósan letelepednek, itt írt törvénykönyvet Szent László, itt szól a boszorkányokról Könyves Kálmán rendelete, a szomszédban fekszik a muhi puszta, ahol a mongol vihar alatt megroppant IV. Béla királysága. Itt fénylenek fel a Rákócziak, és velük olyan asszonyoknak jut szerep, mint Lorántffy Zsuzsanna vagy Zrínyi Ilona, innen indul megannyi felkelés, e tájról ismerik meg Kossuth Lajos nevét és itt – Vízoly és Széphalom fényében – virágzik ki a magyar nyelv. E táj és bora szervesen egy világ Abaúj Kassájával, Sáros Eperjesével, Kísszombatjával és Bártfájával, a Thurzók szepesi Lőcséjével és a Thökölyek Késmárkjával. Elég a dűlőket, a borokat, a pincéket egyetlen kérdéssel tovább faggatni, és a Felföld tájai mellett megjelennek mint saját életünk részei az erdélyi fejedelmek, a nagyenyedi kollégium, a török alatt darabokra tört Szerémség vagy a lengyelek és magyarok ősi barátsága. A Tokaji elénk teszi saját múltunkat – és a jövőnket is.

Ehhez persze kell a fogyasztó, aki ismeri I. Rákóczi György, Szapolyai János, Lavotta János vagy éppen Szepesi Laczkó Máté nevét. És kell a bortermelő társadalom, amely bírja a tájat. Nemcsak a dűlőket és a pincéket (persze azokat kiváltképp), hanem megmenti a pusztulástól Rákóczi Zsigmond 400 éves mádi dézsmaházát és Tállya egykori pálos kolostorát, a későbbi postakocsi-állomást is. És

vigyáz iskoláira, templomaira, a tanárookra és a lelkipásztorokra. Megmenti, mert tudja, hogy a tokaji bor jövője szempontjából egyvalaminek nagyobb a súlya a dülőknél és a pincéknél is: az álmodni és cselekedni képes, világmegváltó tervekkel induló ifjú magyar nemzedékeknek. A magyar jelző különösen fontos. Az ifjú MAGYAR nemzedéknek kell annak lennie, aki nem menekül, ha nehézzre fordul. Az ifjú MAGYAR nemzedéknek kell annak lennie, aki jogai mellett mindig látni fogja a közösségéhez tartozásból fakadó kötelességeit. Ő az is, akinek a múltból ki kell választania a jót – és csakis a jót –, amit hagyományként tisztelhet és vihet tovább. És ő az is, aki érti, hogy egyéni érvényesülésének feltétele teljes közösségének a sikere.

Egyén és közösség kapcsolata példászerűen kapcsolódik össze Tokajban. Ám miközben e történelmi táj nagy hírességeiről gyakran megemlékezünk, jóval kevesebbet emlegetjük a történelmi örökség közösségi vívmányait. Ilyen például az 1641-ben született közös rendtartás, amely önálló tudatot teremtett Hegyaljának. És ilyenek a szőlőművelést szabályozó rendelkezések, melyekben találkozhatunk a káromkodást tiltó ponttal. Tették ezt oly módon, hogy a szőlőben káromló előljárót kétszer akkora büntetéssel sújtották, mint a hétköznapi embereket. Kevesebbet beszélünk tehát arról a széles autonómia-rendszeréről, ami a magyar kultúrában oly sok más táj mellett Hegyalján is megteremtette a szabadság és az építkezés kis köreit. Az autonómiával élni ugyanakkor felkészültség, lelki és szellemi minőség kérdése. Olyan képességé, ami pontosan látja, hogy egy embercsoport milyen magasra emelkedhet közösséggé válva.

Mi végre a különleges, több száz vulkán formálta természeti háttér, a történelmi múlt, egyén és közösség sajátos viszonya, ha mindebből nem lehet élvezetes, a világnak szóló üzenetet gyúrni? Tokaj különleges szerencséje, hogy e tájról minden korban lehetett üzenni, amikor birtokában voltunk saját adottságainknak, örökségünknek és küldetésünknek. Már alapadottsága, a szőlőművelés és borkészítés különleges kultúra. A jelképek tárháza, ami elől nem térhet ki a benne élő: folyamatosan szembe-síti az embert a természet törvényeivel, a megismerés szükségességével, a szeretet képességével, az egyénnel és közösséggel, a múlttal és jövővel, az újjászületéssel, a teremtés csodájával. A sors különleges csillagállásának hála, Európa legkülönlegesebb borvidékei között Tokaj is a XVII. században alapozta meg helyét a nemzetközi bortudatban. A varázslatok századában, amikor a technika szigetszerű felfedezéseit nem forrasztotta egységes kontinenssé a tudomány. A helyi felismerésekből így helyi kultúrák, termékek emelkedtek fel. A hegyaljai ember is megteremtette sajátos borát, ami egy cukoréhségtől szenvedő korban utánozhatatlan formában és mennyiségben koncentrált az édes-séget a pohárban. Lényegében ezzel azonosítjuk mi is a Tokajit: az egyedülállóan édes borral. Tettük ezt a XVII-XVIII. században, s tesszük ezt közel 400 év elteltével, napjainkban is. Pedig időközben a cukor luxus-cikkből egészségügyi közellenséggé vált. Vagyis meg kell küzdenünk a válasszal, ha most is időszerű és korszerű üzenetet akarunk eljuttatni magunkról, másságunkról a világnak, hogyan illeszthetjük össze a hagyományt a korrallal, az üzenetet a hallani képes füllel.

Szerencsére a Tokaji nem azonos kizárólag az édes borral. Tokaj legfőbb értéke, hogy természeti adottságai és hagyományai révén minden korban érvényes üzenete van – feltéve, hogy felkészült, erős közösség műveli. A borvidék az első számú természetes édes bort adja a világnak, de a földet és a földművelőt is különleges módon kötötte össze. Ezért megadatott a lehetőség, hogy egy globalizálódó és uniformizálódó korban az egyediséget képviselje. Nemcsak azért, mert termőhelyei végtelen gazdagságot kínálnak a geológiai tarkaság okán, és nem is azért, mert ezt tovább színesítik a klimatikus adottságok. Tokajban a szőlő – miként termelője – önálló attribútum volt, önálló jogi státusszal. Művelője felvirágoztathatja szőlőjét, ám a szőlő is emelhet művelője státuszán. A szőlő közösséget teremtett, amit még az uralkodó is elismert: 1737-ben a Tokaji a világ első védett eredetű bora lett, kiemelve azt a többi bor közül. A borvidék 800 esztendő alatt kiérlelte a dűlők gazdag világát. Ennek köszönhető, hogy a XVIII. század elejére – tükrözve a fénykor közvélekedését – megszületett a tokaji dűlők osztályba sorolása, aminél nehezebb, magasabb teljesítmény aligha képzelhető el egy borkultúra eszközrendszerében. Ha a dűlőklasszifikálásnak nincs múltja, szinte lehetetlen a semmiből létrehozni. Ha viszont van, akkor az segít a stílusépítésben és kommunikálásában, a minőség emelésében, a táj népességmegtartásában, végső

szoron a közösség erősítésében és az ültetvények művelésben tartásában. Az egyediség kultusza olyan fontos üzenet korunkban, mint a XVII. században az édességé. A kert, amelyet ránk bízta, nem maradhat műveletlenül: amit mi veszünk gondunkba, virágozik, gazdagodik, tiszta marad. Ezen egyszerűnek tűnő üzenet megvalósítása rendkívül nehéz. A képesség, amivel egy bortermelő közösség véleményt tud mondani saját adottságairól, folyamatosan vizsgálja, értékeli azt, ritka adottság. Szükség van ehhez az állandó párbeszédre, a kölcsönös tiszteletre, közös értéképre, lényegében mindenre, amitől egy közösség erős lehet és példa a világ számára. A példa nem a hódító, hanem az alkotó erőből fakad.

Tokaj szerepének súlyát nemzeti öntudatunkban tehát nemcsak a természeti adottság, nemcsak a fényes történelmi múlt, nemcsak egy hajdanvolt kor referenciaértékű édes bora és nem is csak a választás lehetősége adja meg. Mindenekelőtt a jelenben megragadható és felmutatható képesség, ami az egyének csoportjából közösséget formál, ami kibontja a különleges adottságból a különleges terméket, mert a közösség élni tud mindazzal, amit kezébe kapott, betölti küldetését. Tokaj a magyar nemzeti öntudatunkban a bizonyág: képesek vagyunk arra, hogy a ránk bízottból a legtöbbet kihozzuk, úgy, ahogyan erre csak mi, magyarok vagyunk képesek. A jelen szakralitása az állandóan előttünk álló feladat.